

Hoe je leerlingen actief betrekt bij de les.

Leerlingen zelf vragen laten stellen

Gemotiveerde en actief lerende leerlingen, welke leraar heeft dat niet als ideaal? Toch is de praktijk niet altijd daarop afgestemd. Rothstein en Santana bedachten een aanpak om leerlingen meer te betrekken bij de les. In *Make just one change*¹ beschrijven zij hoe deze aanpak werkt en welk effect je daarmee kunt bereiken.

De aanpak waarmee je leerlingen uitdaagt om zelf vragen te formuleren en daarmee aan de slag te gaan, sluit aan bij de natuurlijke manier van leren bij kinderen. Jonge kinderen stellen voortdurend vragen. Of ze daarmee doorgaan en of die vragen veranderen, hangt sterk af van de reactie van de volwassenen om hen heen.

Op school is het effect van onderwijs voor een groot deel afhankelijk van de betrokkenheid en het als betekenisvol ervaren van de onderwerpen en activiteiten waarmee de leerlingen bezig zijn. Teams die merken dat leerlingen lagere resultaten laten zien dan zij op basis van de kenmerken van die leerlingen verwachtten, kunnen deze aanpak inzetten om daarin verandering te brengen.

Het nut van vragenstellen

Op school leren kinderen (informeel) al snel dat zij in de rol van leerling vooral geacht worden antwoorden te geven en dat vragen stellen tot de rol van de leraar gerekend wordt. Leerlingen die in de les te veel of te vaak vragen stellen worden al snel daarin afgeremd.

Om dit te voorkomen kunnen leraren het vragen stellen een effectieve plek in het leerproces geven en zo juist stimuleren. De bedoeling van de hier beschreven aanpak is om leerlingen te leren om voor henzelf bruikbare en zinvolle vragen te stellen.

Deze aanpak volgt een aantal stappen. Deze stappen zijn aan de ene kant bedoeld om eigen en bruikbare vragen te genereren. Aan de andere kant is het ook de bedoeling dat de leerlingen steeds handiger en effectiever worden in het bedenken van vragen waarmee ze verder kunnen.

Bij het bedenken van vragen gelden een paar regels. Deze zijn bedoeld om het zelf stellen van vragen door leerlingen te stimuleren, te legitimeren en veilig te maken, terwijl zij tegelijk leren zich te concentreren op dat ene doel 'vragen bedenken'.

- a. *Stel zoveel vragen als je kunt. Blijf zolang mogelijk doorgaan (binnen de aangegeven tijd).*
- b. *Onderbreek het vragenstellen niet om daarover te discussiëren, de vragen te beoordelen of ze te beantwoorden.*
- c. *Schrijf de vraag steeds precies op, zoals die bij je opkomt.*
- d. *Verander alle stellingen / uitspraken / oordelen die in je opkomen in vragen.*

Deze laatste regel is toegevoegd omdat soms iets genoteerd wordt dat eigenlijk geen vraag is. Voorbeeld: *Niemand kon uitleggen waardoor dat gebeurde.* Het woordje *waardoor* zet hen dan op het verkeerde been. Deze vierde regel helpt dan om de echte vraag te formuleren, zoals *Waardoor gebeurde dat? Of Wie zou kunnen uitleggen waardoor dat gebeurde?*

¹ Deze titel geeft al aan dat die ene verandering (leerlingen die zelf vragen gaan stellen) een wereld van verschil veroorzaakt. De auteurs hebben dat uitgevoerd of bestudeerd van basisonderwijs tot hoger onderwijs en op al die plekken gemerkt dat het een positief effect heeft op leerlingen. Met name Santana heeft het ook ingezet in achterstandswijken, omdat zij daar merkte dat ouders niet naar ouderavonden durfden, omdat ze niet wisten wat zij op school aan de leraar moesten vragen.

De vraagfocus

Om het bedenken van vragen mogelijk te maken en te stimuleren begin je als leraar met een 'vraagfocus'. Zo noemen we iets dat je inbrengt om vragen op te roepen en tegelijk daarmee die vragen te richten, te laten focussen. Die vraagfocus moet aan ten minste twee eisen voldoen:

- a. De vraag moet helder, concreet en kort geformuleerd zijn. Het woord focus wijst al daarop. De aandacht van de leerlingen moet gericht worden, zodat ze niet naar alle kanten uitwaaiëren met hun associaties, waardoor de vragen niet meer over het aangedragen onderwerp gaan.
Voorbeelden van zulke startzinnnetjes zijn: *'op elke school komt pesten voor'*, *'stemmentrekken bij verkiezingen'*, *'er komt onweer'*, *'Sinterklaas moet anders worden'*, of *'honden in het asiel'*.
- b. Het mag geen vraag zijn. De leerlingen moeten immers zelf vragen bedenken, dus is daarvoor een andere start nodig. Juist omdat leerlingen gewend zijn dat de leraar (of de gebruikte methode) vragen stelt, moet duidelijk zijn dat zij nu niet aan zet zijn om antwoorden te geven. Die start kan een stelling of uitspraak van iemand zijn, maar ook een opmerkelijk voorwerp, een bijzondere anekdote, een liedje of ander muziekfragment, een prikkelende cartoon, een foto, een nieuwsbericht, een tweet of zoals hierboven, een kort geformuleerd onderwerp.

Herfstvondsten

Op het tafeltje met 'herfstvondsten' liggen een zonnebloem en een dennenappel, met de bovenkant naar voren.

Leerlingen die dat willen mogen in tweetallen vragen bedenken bij wat ze zien. De eerste reactie is dat ze vooral naar de zonnebloem kijken, want zo'n dennenappel kennen ze wel, denken ze. Totdat er een ineens ontdekt dat het patroon van de zonnepitten net zo loopt als van de schubben op de dennenappel. Dan komen de vragen pas echt los...

Foto: Dolf Janson

Daarnaast blijken nog drie kenmerken nuttig:

- c. Laat de start wat uitdagend of verrassend zijn, zodat de leerlingen zich gestimuleerd voelen om te reageren (zie het voorbeeld hierboven).
- d. Zorg dat de stelling niet jouw persoonlijke mening weergeeft of precies daartegenin gaat, want dat maakt het voor de leerlingen lastiger om vrij te reageren.
- e. Het onderwerp moet voldoende herkenbaar zijn voor de leerlingen, om daarover vragen te kunnen bedenken. Dit betekent niet dat ze veel erover moeten weten, maar wel dat zij het onderwerp kennen, of kunnen plaatsen.

Een onderwerp kan ook te kort geformuleerd zijn. Toen Sandra in haar bovenbouwgroep de start met het woord 'keuzes' probeerde, merkte zij dat dit weinig reacties losmaakte. Toen zij het daarna iets uitgebreider formuleerde als 'de keuzes die je dagelijks maakt', bleek het wel te werken.

Dat wil niet zeggen dat het nooit kan met maar een woord, maar dan hangt het wel af hoe dat woord is verbonden met de actualiteiten die in de groep spelen of bekend zijn. Wie na de paralympics het woord 'bladerunner' gebruikte, maakte daarmee wel veel vragen los.

De vraagfocus moet wel een doel dienen. Dat kan bijvoorbeeld zijn:

- interesse wekken;
- zelf nadenken stimuleren;
- onderzoek of uitproberen uitlokken;
- dieper begrip veroorzaken;
- info verzamelen over wat de leerlingen al begrijpen.

Doordat niet elke start al die doelen kan dienen, is het nodig vooraf goed na te denken over de best passende manier waarop je het gekozen doel kunt uitlokken. Het gebruik van woorden kan zeker werken, maar durf ook verder te denken: beelden, voorwerpen, geuren of geluiden zijn bij sommige doelen nog krachtiger, of voor bepaalde leerlingen veel prikkelender dan een tekst. Let daarbij wel op het uitgangspunt 'houd het simpel', want er moet ook dan focus ontstaan.

Vergelijk steeds de vormen en inhoud die je als start bedenkt, met de hierboven opgesomde kenmerken van een effectieve vraagfocus. Bedenk, bij wijze van check, welke vragen jouw leerlingen zouden kunnen bedenken. Klopt dat met het doel waarvoor je deze startfocus had gekozen?

Leren vragenstellen

De werkwijze gaat dan als volgt:

1. Noem of toon de 'startfocus'.
2. Spreek een tijdslimiet af en laat de leerlingen daarbinnen zoveel mogelijk vragen stellen.
3. Laat de leerlingen hun vragen ordenen onder twee kopjes: open vragen en gesloten vragen.

Bij gesloten vragen gaat het om feiten of om goed of fout. Vaak zijn dergelijke vragen opzoekvragen: het antwoord is op te zoeken in boeken of digitale bronnen. Dat zijn geen slechte vragen: soms is het nodig eerste zulke vragen beantwoord te krijgen voordat je andere vragen kunt stellen. Het zijn dikwijls wel vragen die de leerling zelf niet raken.

Voor open vragen is meer nodig. Daar is vaak niet het antwoord zelf doorslaggevend, maar eerder de argumenten of de onderbouwing. Dan moet een leerling er ook iets van zichzelf aan toevoegen.

Open vragen kunnen onderzoeksvragen zijn. Om dan een antwoord te vinden moet die onderzoeksvraag in veel gevallen vertaald worden in (een aantal) onderzoekbare vragen. Een vraag is pas onderzoekbaar als die klein en concreet genoeg is en uitvoerbaar door de leerlingen.

Open vragen kunnen ook naar een mening of een standpunt vragen. Naast feitelijke informatie is dan ook een persoonlijke keuze nodig en argumenten die daarbij tellen. Dat vraagt meestal eerst denkwerk en uitwisseling of discussie.

4. Laat ze vervolgens met ten minste een medeleerling bij elke vraag nagaan wat de voor- en nadelen zijn van die keuze voor een open of gesloten vorm.
5. Stimuleer ze waar nodig ten minste een open vraag te veranderen in een gesloten vraag en andersom.
6. Laat ze vervolgens de drie belangrijkste of bruikbaarste vragen uitkiezen en aan de groepsgenoten uitleggen waarom ze deze hebben gekozen.
7. Tenslotte moeten de leerlingen bedenken hoe ze deze vragen nu gaan gebruiken om antwoorden te vinden. Wat moeten ze doen om aan antwoorden te kunnen komen?

Door de leerlingen in een groepje te laten werken en, zeker in het begin, die vragen in tweetallen te laten bedenken, ordenen en aanpassen, stimuleer je het nadenken over vragen. In de tafelgroep zou dan het gesprek kunnen plaatsvinden over waarom bepaalde vragen de belangrijkste vragen zijn en over de vraag hoe je nu verder moet met die belangrijke vragen.

Vervolgens moet er natuurlijk tijd en ruimte zijn om daarmee aan het werk te gaan. In het kader van thematisch werken is dit een mooie manier om startmomenten te creëren of om een nieuwe impuls te geven aan een thema, of aan een subthema, dat nog wat minder uit de verf is gekomen. Zodra de leerlingen doorhebben hoe dat vragenstellen, ordenen en prioriteren gaat, kunnen ze het gewoon zelf gaan gebruiken om hun onderzoek voor te bereiden en om oefenonderwerpen te genereren.

Stel dat je deze werkwijze inzet in rekenlessen en je het gebruik van verschillende maten als focus gebruikt. Dan kunnen leerlingen door het bedenken van vragen op het spoor komen van de zin van bepaald maatgebruik. Zonder zo'n opdracht hadden ze dat hooguit voor kennisgeving aangenomen of uit het hoofd geleerd.

*Wat is een handige maat om de juiste envelop bij een kaart of kopietje te vinden?
Waarom staan er hectometerpaaltjes langs de snelweg en niet alleen kilometerpaaltjes?
Hoe weet je nu hoeveel een eetlepel (el) is? Gaat het dan om wegen of vullen?*

Dit kan dan weer leiden tot gerichte oefening of juist praktische toepassingen, liefst samen met een andere leerling, zodat ze hun inzichten moeten verwoorden. Door die samenwerking bij het beoordelen van de vragen en bij uitwerken van de antwoorden, leren ze die begrippen steeds beter en vanzelfsprekender gebruiken.

Door nieuwe onderwerpen steeds te starten met het laten stellen van vragen, verdwijnt het passief afwachten en klakkeloos uitvoeren van vorgebakken opdrachtjes. Dit geeft een andere sfeer in de groep, maar leidt ook tot een andere manier van lesgeven. Bovendien komt de invulling van differentiatie veel dichterbij de essentie te liggen: het recht doen aan de verschillende onderwijsbehoeften van leerlingen.

Als je als leraar deze aanpak wilt gaan gebruiken, doe je er goed aan de tijd te nemen om hiermee te oefenen en zo ervaring op te doen. Kies bij voorkeur onderwerpen die ruimte bieden voor verschillende accenten en aanvliegroutes. Binnen wereldoriëntatie zijn die het snelst te vinden. Bedenk vervolgens dat elke stap die je de leerlingen laat zetten, aparte aandacht en oefening vraagt. Dat betekent niet alleen laten uitvoeren, maar ook nabespreken en feedback uitwisselen. Op basis daarvan is dan soms een herkansing nodig, in plaats van gewoon doorgaan naar de volgende stap.

Misschien twijfel je nog of dat bij bepaalde leerlingen wel haalbaar is. Dan is het goed te weten dat deze aanpak op zogenaamde summerschools (bijspijkercursussen), als uiterst succesvol is ervaren door de leerlingen. 87% vond het zelf vragenstellen of de hele cyclus van vragenstellen het waardevolste wat ze hadden geleerd tijdens die weken. Dat is opmerkelijk, omdat dit niet was waarvoor ze naar die summerschool gekomen waren.

Dolf Janson

www.janson.academy

Rotstein, D. & Santana, L. (2011). Make just one change – teach students to ask their own questions. Cambridge MA: Harvard Education Press.